

Új nemzedék a látóhatáron

Bori Imre

Kingsley Amis

A modern idők forgatagában, a francia, az olasz és az amerikai regény versengő előretörésében, a Huxley utáni angol regényíró-nemzedék háttérbe szorult, hírért sem hallhattuk egyik képviselőiéért sem. Most a frissen érkezett könyvek között Amis Kingsley régénvét is megtaláltuk. A feszült érdeklődést, amellyel e regény után nyúltam, nemcsak az ismeretlen név keltette bennem. Kingsley neve mögött a mai angol fiatalság életkérdéseit kerestem. Bár életproblémák helyett életérzéseket találtam elsősorban, a regény fölöttébb tanulságos és érdekes volta egy pillanatra sem tagadható.

Kingsley Amis ahhoz a „dühöngő ifjúság” nevű irodalmi csoporthoz tar-

tozik, amely John Osborne révén tűnt fel és vált világszerte ismertté. A környezet, az emberi kérdések egyforma felfogása, a lázadás szelleme kapcsolja őket egybe. Miért „dühöng” ez az ifjúság? Az angol konvenciók és hagyományok, a középosztályra épült angol világ, a „rég jó Anglia” ellen törnek. Elsősorban persze életérzéseikben mérik ezt a dühöt, a lázadást, lévén maguk is ennek az osztálynak a tagjai. Még nem jutottak el a társadalmi lázadásig, a kérdés társadalmi síkjának feltárásáig, de a legjobb úton haladnak, hogy önvizsgálataik során eljussanak ehhez a fordulóponthoz is.

Az erkölcsi lázadás, a konvenciók ellen feszülő dühük az angol társadalom egyfajta bírálatait íratják velük, műveikben az angol fiatalság lázadó, a régi életérzés ellen szegülő típusát formálják.

Kingsley regényében, a Szerencsés flótás-ban, Dix a neve ennek a lázadó típusnak. Gyakornok egy vidéki egyetemen. Szakmáját és munkáját (a középkorral foglalkozik) teljes szívéből utálja, untatja a környezete is, a diákok, akiknek udvarolnia kell, hogy legalább néhányan jelentkezzenek előadásaira, tanárkollégái, akik az érvényesülés régi szabályait követve egymást beáruhlják, jellemtelen machinációkkal akarják biztosítani szolgálatuk meghosszabbítását és főnökeik fizetetlen kémeivé válnak, a katedra-főnökök, jellegzetes alakjai „a régi jó Anglia” középosztályának, süketek, vakok az élet kényszerítő tényei előtt is, befuladnak szakmájuk kis részletkérdéseibe, s az embereket az ötórai teán tanúsított jómodor, a „botfuvola” lelkes fúvása és élvezése, a házi hangversenyek szerete vagy nem szeretete szerint osztályozzák.

Dix végigcsinálja ezt az egész komédiát, csak hogy el ne veszítse, szegény lévén (minden napra kiszámítja, hány cigarettát szívhat el, hogy jusson is, meg maradjon is), az állását. Persze ő már újveretű ember, akiben előbb csak alattomos lázként él a lázadás, megmérgezi az életét, hogy azután dühösen kitörjön, szembe szegüljön az angol vidéki város merev hagyományaival, kihívja maga ellen az egész „társaságot”. De ez már nem „végzetes” kihívás, a hős nem bukik el, mint annyiszor a múltban. Dixon sorsa révbe jut, megoldódik: nagyszerű és jófizetett állást kap, és övé a széplány, Christi szerelme.

A regénynek nincs sok szereplője. A katedrafőnök és családja szemlélteti a jólnevelt, a társadalom támaszát jelentő angol családöt. Ide tör be Dix a maga életérzésével, felfogásával, és botrányt botrányra halmoz. Untatja a társasági élet; nem érzi jól magát benne bosszantani kezdti ezt a társaságot: elszerezi a család festőfiának a szerelmét, egy nem fair boxmérkőzésen leüti a „művész-aranyfjút”, vendégségben berúg és borgözösen kiégeti a szőnyeget, a paplant, a lepedőt, hazugsággal megszökik tőlük, és betetőzi mindezt nyilvános előadásával, amit a „régii jó Angliáról” tart tökrészege. Előadása, természetesen, botrányba fullad. De itt, a részegek őszinteségével feltárja gondolatait, szemébe mondja a társaságnak amit róluk gondol:

— „Összefoglalva, milyen gyakorlati hasznot nyerhetünk az elmondottakból?”

— *szólt meg Dixon ezúttal rendez hangján. Érezte, hogy szédülés ragadja el, hallotta, hogy beszél, de egyetlen sértő szót sem akart szólni. — Figyeljenek, én megmondom — folytatta öntudatlanul. — A régi jó Anglia lényege éppen az, hogy ez volt a legszomorúbb korszaka történelmünknek. Csak a házilag fuserált cserépedények hívei, az önellátás szédültjei, a botfuvolások veszett sektája, az eszperantó... — szünetet tartott és megingott”.*

Dixon arca, »grimasza arra van tervezve, hogy dühöngést vagy undort fejezzen ki«, arra van teremtve, hogy ne hunyt szemmel járjon a világban, még ha arra kényszerül is, hogy buta történeti problémákkal tömjé az agyát, amilyen például a gazdasági élet hatása a hajóépítési technikára 1450-1495 között. A legszívesebben a jelent, és benne önmagát elemzi, vizsgálja, ügyel, hogy a szerelem ne vakítsa el, s elemezhesse szenvedélyét. Mert Kingsley Amis a szerelemben mérlegeli elsősorban az emberi kapcsolatok jellegzeteségeit. Ez az erkölcsi problémákkal való elsődleges foglalkozásának kényszeréből származik. Dix szerelmi ügyei révén, s a hozzáfűzött gondolatok kapcsán tárul fel a regényben elsősorban a mai angol fiatalság erkölcsi és emberi, sőt társadalmi problémakája. Dix szerelmi életének két partja van. Az egyik szeszélyes, tele buktatóval, intellektuális tréninggel, szeszélyes kanyarral, hisztéria-sz klákkal és unalomeredélyekkel. A másik nyugodt sodrású érzelmet dajkál, ahol az ember boldogan kiköt és küzd ezért a szerelmi révért. Margaret az egyik, Christi a másik partja Dixon érzelmi életének.

Margaret, Dixon tanár-kollégája, intellektuális nő aki a szerelemtől való felfogásával jellemzően tükrözi az angol középosztály emberi kapcsolatainak milyenségét is. Dixon persze nem tud megvívni ezzel a szerelemmel, felfogással, emberi viszonnal. Margaret tele van konvencionál, formával, me-revséggel és mindezt betetőzi, hogy hisztér kus is. A férjvadász Margaret ügyesen behálózza Dixet, visszaél a fiú udvariasságával, baráti figyelmességével, szokványos érdeklődésével, jóindulatú barátságára-vágyásával. Nem véletlenül, úgy érzi viszonyuk megteremtését, Margaret megnyerését, mintha »pici átvevő lenne«, megkapja az ölébe hulló nőt és most már képtelen kitérni »Margaret embertelenül kinos vallomásai és kérdései elől«.

»Ó azok a kérdések... Bár öt óráig nem lett volna szabad újabbn cigarettát elszívnia. most mégis rágvújított. Az első kérdés-sorozat jutott az eszébe, amely hat hónappal ezelőtt vagy még régebben hangzott el. december elején, hét-nyolc héttel azután, hogy kinevezték. — Volna kedve meglátogatni? — ez volt az első kérdése és erre még könnyen és őszintén felelhetett: — Hogyne. — Aztán ilyenek jöttek: — Gondolja, hogy megértjük egymást? — És: — Én vagyok az egyetlen lánv, akit itt az egyetlen ismer? — Majd amikor egymás után a harmadik estét töltötte a lánvval: — Ezentúl mindig ilyen gyakran találkozunk? — Ekkor kezdődtek az első lelkiismeretfurdalásai, de már előbb is és később is azzal vigasztalta magát, ez a beszéd- és értelemgyakorlat lényegesen leegyszerűsíti a nőkkel való bánást...« — így áramlanak a gondolatok Dix agyában, amikor Margaret jut az eszébe. Végül is szakít vele, akkor, amikor szakít azzal az életmóddal amelyben eddig élni kényszerül. Mert Margaret is a kényszer erejével tolokodott tudatába, mint ahogy a kényszer haitotta a történelembe is. Nem véletlenül teszi fel a kérdést egyszer barátjának: »Nem vette még észre, hogy mi valamennyien arra specializáljuk magunkat amit a legjobban gyűlölünk?« Amíg az angol közeposztály köreiben mozog, elsősorban Margaret jelenti ezt a középosztályt. Jel'emzően hagyja, hogy simogassák, hogy szeretgessék, de magáévá már nem tudja tenni Dixon. A bizalmatlanság rögtön felébred benne Dix első bizalmas mozdulatára. Akarta a viszonyt — állapítja meg Dixon —, de csak egy bizonyos határig. És ezzel lényegében befejeződik Dixon kalandos életszakasza, amelyet az angol középosztályban él le Margaret és környezete a szerencsétlen flótás hírébe hozták Dixet, aki a maga nyersebb, de emberibb, őszintébb megnyilatkozásaival nem tudott érvényesülni a konvenciók, a képmutatás a hazugságok, az embertelenség erdeiben. Minden jószándéka balul üt ki. Nem élt, csak csetlett-botlott.

Christine-nel való megismerkedése után halljuk az első őszinte hangokat a regényben Dixtől. Dix és Christine szerelmében, amikor a regény végén happy endbe olvad, az emberi igazságosságba vetett hit, az emberek közötti igazabb kapcsolatok győzelme nyilvánul meg. Dix kiragadja magát és Christine-t is a romlottságnak, hazugságnak,

embertelenségnek fertőjéből (magát a tanári állásából, Christine-t pedig egy középosztálybeli selyemfűi karjaiból.) Dix harcának Christene ad értelmet. A regényben egy helyen, amikor Dixon és Christine ügye körül a bonyodalom csúcspontját éri el, Dixon így elmélkedik:

»...Végül is mit csinál ma este? És mi történik ezután? Akármilyen történiék is, biztosan kiveteli életének abból a rendjéből, amelyet az elmúlt nyolc hónap alatt folytatott. Ez a gondolat igazolta az izalmát önbizalmat adott neki és reménykedése! töltötte el. Minden pozitív változásának örülni kell. Csendben maradni és a környezethez alkalmazkodni mindig rossz dolog. Eszébe jutott egy vers, amelyet egyszer mutatott neki valaki valahogy így végződött: — »Megnugvás a rosszban, megnugvás a halálban.« Nagyon igaz! A »megnugvás« a legfőbb rossz nem a nyomorúság. Egy olyan környezetből, amelyben rossz emberek és rossz dolgok hemzsegnek, az egyetlen egérút, hogy az ember újabb szempontok alapján ítélje el. Prometheus azért nem tudott megszabadulni keselyűjétől, mert ragaszkodott hozzá, nem pedig a keselyű ragaszkodott Prometheus májához.«

Ez a mindvégig intellektuális, Huxlev-hagyományokon épült regény így példázza az igazságot, így mutatja fel azt az erkölcsi rést, amelyen a mai angol fiatalság legjobban kiszökni szándékozik az élet igazabb valóságába. Az író világosan és kerteles nélkül teszi fel a regényben az alternatív kérdést, és legalább olyan izgalommal vizsgálja hősét. Dixet, amilyen érdeklődéssel mi figyeljük: sikerül-e legyőznie azt a társadalmat, amely összeesküdött ellene, amelyben minden lépése nevetséges botladozás egy számára idegen és embertelen világban. A cím ugyan megtevesztő: a szerencsés flótás humoros, komolytalan éllel zeng vissza a regény végén. Dixon nem »szerencsés flótás« hanem magához hű ember, aki harcol is ha kell, nem válogatja eszközeit, a társadalom ellen, amely meg akarja semmisíteni vagy a maga képére akarja formálni. A regény és az író optimizmusa, happyend-hite biztató. Polgárok fekete és halálba hanyatló árnyai után egy hős, aki hisz és bizik a jövőben! Csak, a jövő felé lépdelve, még nem látja társadalmi útját.

Herve Bazin

A háboru után közvetlenül fellépő nagyok (Sartre, Camus például) eltarták az utánuk jövőket szemünk előtt. Pedig a fiatalabb francia írónemzedék is feltört már, és a hírek szerint a francia olvasók szívében lassan egyeduralomra jutnak, míg nagy és világhíres elődeik nemzeti nagyságokká válnak, élő klasszikusokká. Herve Bazinról például azt mondják, hogy 1956-ban Franciaország legnépszerűbb írói közé tartozott.

Egyik legfrissebb regényét olvastuk nemrég, magyar címe: Akit szeretni mertem. A francia irodalomban immár tradicionális témát dolgoz fel, a család kérdéseit. De szerelmi regény is, a racionalizmussal kevert lírának azzal a különleges, szintén hagyományos keverékével megírva, amely olyan jellemző az ilyen témájú regényekre. Már ebből a rövid jellemzésből is két jegyet emelhetünk ki, amely a maga módján jellemzően tükrözi Herve Bazin és a mai francia írónemzedék törekvéseit és jellegzetességeit. A francia irodalomban a tradícióknak egész más mellékzöngéje van, mint például nálunk. Mi a radikális forradalmiságot a múlt hagyományával való gyökeres szakításban, a merőben új szemléletben látjuk. A francia író nem ilyen módon új és hagyományellenes. Nála a fő hangsúly az életérzésen van: Herve Bazin például az erkölcsi kérdésekre helyezi és háttérül kemény, aszkétikus matriarchális környezetet rajzol, a francia társadalom egy részének mélyén mozgó erőket véelve ezzel felszínre hozni. A hűtlenül hű-maradás írói állapota, amely állandó újlásban és állandó mozgásban tartja az irodalmat, szépen példázódik Bazin regényében is. A lélekrajz szép ívére kell felhívni a figyelmet benne, amely olyan ismerős és végső következményeiben mégis annyira újszerű. Az újnak a jegyeit keresve a lélek új magatartását kell felmutatnunk. Bazin is, akárcsak a többiek a most feltört nemzedékből, nem a forma felől közelítik meg problémájukat, mint elődeik és mintaképek tették, hanem a lélek érzékenységét használják szeizmográfusul.

Milyen lélekrezdülésekre érzékenyek a mai fiatal francia regényírók, mit mutat Herve Bazin regénye?

Egy fiatal lány elsőszemélyes vallomását közli a regény. Isabelle, ez a tizennyolc éves lány, a regény indulásakor még nem nyugtalankodik teste

miatt, alvó Csipkerózsika ő, aki el van telve fiatalságával, az élettel, amely nem nyújt nagy izgalmakat: egy kemény asszonyi rend szabályaihoz igazodik, de az élet mégis, ott vibrál igazán a pórusaiban és idegeiben. „*Fiatalnak születtem — mondja egy alkalommal a lány —, és ha kell szívesen meghalok az öregkor előtt, csak azért, hogy mindig fiatal maradhassak.*” Majd így fűzi tovább ezt a merengő és önvizsgálat közben támadt gondolatát: „*Pedig az én fiatalságom mást se ismer, csak egy öreg házat. De nem is álmodtam másról, egyszerűen nem értettem ezeket a kemény szöveget, rücskös valószínű modern épületeket, ezeket a terverajz szerint készült kerteket, melyeknek frissen ültetett fát csak a trágyás televény élteti, s a gyökereik nem emlékszik semmire.*”

A regény fő mondanivalóját itt véljük megtalálni, ebben a vallomásban. Isabelle nem gyökértelen, mint amilyen a modern élet az író felfogása szerint. Egy ősbibliai erkölcs törvényeit állítja szembe az újjal, amely kevesebb előítéletet tartalmaz és szabadabb, sőt lazább felfogással hirdeti a „gyökértelenséget”, a „semmire nem emlékezés” előretörését. Isabelle-ben a múlt és a jelen, az erkölcsi szigor és „a testem az enyém” élve csap össze. A gyökerek győznek benne, és amikor hátat fordít szerelmének és lánya születik, a diadalmas ujjongás hangjai vegyülnek a gyereksírásba. Isabelle, vagy ahogy a házban becézik, Isa tudatosan akarja élni az asszony-ösök keményfegyelmű életét, amelyben a férfiak jelenléte kínos intermezzo csupán, nem főprobléma. Kemény nők és satnya férfiak állnak egymással szemben a regényben. Mert Isabelle otthona, La Fouve (etimológiailag zsákcát jelent, de a valóságban is az), tökéletes kifejezője, jelképe ennek a magatartásnak: „*La Fouve már egy félszázada asszonyok háza, akiknek satnya vagy csapodár férjük, ha éppen alkalmuk volt rá, mindig csak lányokat csináltak.*” Egy társadalmi összigez, amelyben az emberek nagyon messzire emlékeznek visszafelé, a múltba: „*La Fouve matriarchátusa, ez az amazonélettel keresztetett apácabirodalom igazi oázisnak látszott előttem.*”

Mert anyjában és apjában mintha nem dolgoznának ezek a „gyökerek”, amelyek Isabelle boldogságát megsemmisítik és egy másik boldogság színeivel izesítik az életét. Anyja a testének él,

s kiszolgáltatva magát neki, megtagadja a ház szellemét; miután férje elhagyja másodszer is férjhez megy: egy nálánál fiatalabb férfit hódít meg, lánya gyerekkori szerelmét. Isa apja pedig, aki fogolyként élte végig a háborút, már a „degenerált” újabb nemzedék képviselője. „A nagymama szerint ez az idők jele volt: nem halt meg (mint Isa nagypapa), hanem megadta magát! Nem hősi volt, csak foglyunk, aki csomagokat kért”. Isabelle nem az ő lelki gyermekük, hanem nagyanijáé meg Nathalie-é, akik egy fejjel kimagasodnak környezetükből, különösen Nathalie-é, akihez Isabelle felfogásában és egész világszemléletében nagyon hasonlít.

Isabelle életének nagy pillanata az új apa megérkezésével kezdődik. Anyja hamarosan ágyban esik és nemsokára meg is hal. A fiatal, gyámoltalan „botcsinálta férj”, aki úgy került ebbe a házasságba, hogy Isabelle anyja szinte férjül vette, természetesen szemét vet gyerekkori szerelmére, és el is csábítja Isá-t; megajándékozta a „gyűlöletes öröm” édeskeserűségével, de ugyanakkor rádöbben a igazi természetére is. Egész szerelmi viszonyuk hat napig tartott, s ez a hat nap elegendő volt, hogy Isabelle megtermékenyüljön és folytathassa asszonyelődjei életét: amonőletet éljen és lánygyermeket szüljön. Ez a szerelem, amely fellángolt és oly hirtelen előjelet változtatott, csak az epizód volt, szükséges rossz, hogy az élet tovább folyhasson a maga ősi törvényei szerint. Isabelle például így vall: *„Úgy vesztettem el a szüzességemet, mint ahogy az ember az egyik szemét veszítheti el: balesetből.”* A leány reakciója erre a szerelemre természetesen ellentmondásos, egy modern és egy ősi

életfilozófia csap össze benne: hol a „boldogság szédülete, hol pedig az undor rosszullete” ragadja magát.

Végül is undora győz szerelme lángolása felett. Felesége lehetne mostohaapjának, de ridegen elutasítja minden közlekedési kísérletét: önmaga felett mond vele ítéletet, s az ősök és a Nathalie képviselte kemény, de végső fokon embertelen emberséget viszi diadalra. A regény ennek a lapangó és bedugulni látszó forrásnak a felbuzgását mutatja be.

Hogy miért ilyen erkölcs hirdetését vállalja Herve Bazin, innen a távolból és egy regénye ismerete alapján nehéz megmondani. De hogy társadalmi okai vannak, az kétségtelen. Nem tévedünk akkor sem, ha a polgári társadalom mély erkölcsi és szellemi válságának tünetét látjuk benne. Bazin Isabelle-jének erkölcsé homlokegyenest ellenkezik azzal, amit Françoise Sagan hirdeti regényeiben. A „mindent szabad” elve ellen lázad, de nem úgy, hogy egy új erkölcs hordozóit keresi, tehát végső fokon a társadalomban munkáló új erőket mutatja be, hanem úgy, hogy visszatérést hirdeti egy keményebb, aszkétikusabb paraszterkölc normáihoz. Vagy azt hirdeti, hogy a polgári társadalom erkölcsé csak máz az e társadalomból kiszorultakon, amely könnyen lepattog, ha felcsap a társadalom mélyének forrósága? Egy harminc év előtti kifejezéssel „mélyerkölcs”-nek nevezhetnénk Isabelle világfelfogását. Atavisztikus jellegére mindenesetre rá kell mutatnunk, bár nem tagadható, hogy a társadalomban élő ember sok évszázad televényéből táplálkozik még ma is, sőt éppen a válság idején tűnnek fel legjobban a múlt bordái. Herve Bazin regénye is erről ad hírt.

Roger Vailland

A Goncourt-díj kapta szárnyra a nevé. Most két könyve is eljutott hozzánk magyar fordításban. Az egyik a Szép Maszk, a francia veretű szocialista realista regény megteremtésének kísérlete volt, a másik pedig díjazott műve, a Törvény.

Most amikor ezzel a regényével akarunk foglalkozni, már a bevezetőben nem mulaszthatjuk el felhívni a figyelmet érdekes és Herve Bazin regénye végső kihangsúlyával azonos problémájára: Vailland regényében is erkölcsi

világok és társadalmi osztályok csapnak össze, a társadalom mélyének rétegei villannak fel. Bazin-nál La Fouve, egy ház volt az a társadalmi sziget, ahol Isabelle erkölcsi világa kibontakozott. Vailland egy dél-olaszországi, Adria parti kicsiny és elmaradott városkában találja meg ezt.

Vailland társadalmi képlete is egy régibb, elmaradottabb társadalmat tükröz, az író szabadon lejár legalább kétezer év múltjába, de a közbűs állomások is: Don Cesare feudális nagyúri típusa, a rendőrkapitány fasizmusa, Matteo Brigante könyörtelen feltörni

vágyása, a munkanélküliek néma tömegei a téren, zsebmetszők és bordélyháztartók világa, mind-mind a jelenben élő múlt tragikus súlya alatt görnyednek és fatalista módon hirdetik az önkörébe zárt világ állandóan ismétlődő körforgását.

Vailland regényének világa zárt véglegesen és hermetikusan elszigetelt. A városka körül, maláriát terjesztő mocsarak terülnek el, de a legjobb konzerválója mindenkinek az életforma, amely a maga primitívségében, a maga évezredek alakította törvényeivel védi és őrzi ezt a világot. Az emberek vak szolgái ennek az évszázadok szentesítette törvénynek, amely itt az élet egyetlen érvényes kódexe. Az emberek azért ének, hogy beteljesedhessék rajtuk a »törvény«, nem ők, hanem a »törvény« szabja meg életük sorsát. Vailland embertípusok sokaságával, lélettörténetek változatos csattanóival példázza ennek a törvénynek az igazságát.

Don Cesare jelképezi ezt a világot a legteljesebben. A letűnt főúri világnak ez az utolsó sarja gondolataiban a kétezer év előtti világ törvényeit és életmódját kutatja, a régi és elsüllyedt Uria városát, amelyet az évszázadok mocsarakkal födtek be, és csak Venus templomának romjai emelkednek ki a vízből, azé a Vénusé akinek a várost felajánlották hajdanában. A múltbavágyásnak, a »lemondásnak« ez a mármár beteges formája persze nagyon szépen megfér a feudális főúr emberi magatartásával és mindez harmóniába olvad a huszadik század derekán járó olasz élet modern jellegzetességeivel. Don Cesare e vidék megtettesült lelke, akiben a nyugati kultúremler fogalma eggyé tudott válni a jus primae noctis-t gyakorló főúr egyéniségével, aki istállójában motorbiciklit tart, és akinek a birtokán dolgozó munkásokkal való viszonyában egy fölöttébb primitív életforma nyilvánul meg. A regényben a harmonia döbönt meg, az elmúlt kétezer év minden primitívizmusa összhangja a jelennek, amely egy magasabb szinten, kapitalista viszonyok között készül Matteo Brigante személyében reprodukálni ezt a mocsárba bújt őslényként a maláriával határolt vidéken megszorult mútat. Don Cesare, haldokolva már, még egyszer kinéz palotája ablakán és pillantásával magábaolvastja azt a múltat és azt a jelent, amit az ő élete jelképezett:

„Többé soha senki sem lesz képes arra — gondolta még don Cesare —,

hogy az ő szemével lássa és ítélje meg azt, amit e pillanatban lát: az ingoványt, a földszorost, Venus templomának dombját, az öblöt és a földnyelvet; senki sem tudja majd egyetlen pillantással összefogni a múltat s a jelent, Uria nemes városát a rekonstruált alaprajzban és a feltámasztott maradványokban, az ő művében; a II. század sivár római városát germán helyőrségével; a mindent elborító homokot és iszapot, a keresztény tunyaság jegyét, amikor az idegen isten papjai elrabolták és Manacore csúcsára vonszolták az uriai Venust, majd megrabolva nevéből is, bebörtönözték Orsolyájuknak, az ostoba szűznek és mártírnak, az éjszaka szentjének templomába; a szaracének hevenyészett kikötőt az ingoványon; a köpartot, amit II. Sváb Frigyes építtetett újjá néhány évtizedre; majd ismét a homokot meg az iszapot a félkegyelmű nápolyi Bourbonok idején; s végül don Cesare vadászatainak és kedvteleseinek terepét, halászainak szalmaviskóit, ahol minden asszonyt megkóstolt. Többé soha senki sem lesz képes arra, hogy egyetlen pillantásban összefogja ezt a múltat és ezt a jelent, az emberi történet múltjának és egy ember múltjának szoros összefonódását egy éber haldokló ember ünnepélyesen jelenvaló jelenében. Mindez csupán az ő számára volt így, és csak ebben a végső pillanatban sűrűsödött egybe.”

A regény cselekményének kulcsa persze don Cesare élete, akinek hálával (a regény sok eseménye ekkor fejlik ki) új élet korszaka köszönt be, a könyörtelen, harácsoló kapitalista Olaszországé, az Attilió kapitányoké, a Matteo Brigantéké, Mariettáé, az „okos szűz-é”, akik a maguk erejéből akarnak csúcsra törni és megszarolni a szűkmarkú sorsot.

Mert ez az új nemzedék, ott nőtt fel Manacoreban, don Cesare háza körül, anélkül hogy az észrevette volna, az alatt az idő alatt, amíg ő a lemondás útján hátat fordított a jelennek és a múlt feltárásán dolgozott, amikor egy kegyetlen múlt erkölcsét akarta szembeállítani a jelen erkölcselenségével. Ezek nem mondtak le, mint don Cesare, az élet éléséről és átfogásáról, az élet nekik nemcsak a szerelmi életet jelenti, hanem szerelmi életükben is egyéniségük érvényesüléseit, a lét egyik arcát látják csupán. Persze mindez nem jelenti, hogy teljes emberek, hogy életük szélesebb távlatú, mint don Cesare vagy őseik élete volt. Csak más jegyekkel bír és valamivel többet ígér nekik,

mint őselknek, de még mindig nem elegendőt. Attilió kapitánynak nagyobb sikert, Brigante-nak betörést a polgári körökbe, a polgármesterség álmának beteljesülését, Mariettának, aki „mindig túlságosan szegény volt ahhoz, hogy jószívű lehessen” don Cesare törvénytelen lánya nimbuszát és a donna rangot, televíziót és jó életet. De mennyire jelképes, hogy Mariettát sem don Cesare, sem pedig Brigante nem tudja megszerezni (az egyik az ősi jogok alapján szemelte ki magának, a másik a feltörő nyers erő kegyetlen ösztönével akarta birtokba venni), hanem szűzeségét Pippónak, a zsebmetsző kamaszok királyának áldozza fel.

A jelen pedig, amelyen don Cesare uralkodik unott tekintetével és amely a Marietták és a Briganték világa, szépen mutatja az olasz társadalom osztálytagozódását: legalul a munkanélküliek hallgatag és nyomorúságos élete, néma tömegük a városka főterén nem egyszer nyomasztó kullisszája a történetnek, azután jön a szegények, a halászok, napszámosok és Marietta családja, Pippo és a zsebmetszők osztálya, ahonnan olyan könnyen lehet lesüllyedni a mélység legmélyére, kiállni a térre az embervásár kellős közepére. A következő lépcsőfokon Matteo Brigante áll, a zsaroló, a volt tengerész, aki vasakarattal és vasfegyelemmel, de piszkos üzleti ügyekkel (zsarolással és bordélyház-tartással) gazdagodik és tör felfelé a polgári társadalom ranglétráján. Ótöle ugyan még fanyalognak, de fia, aki már egyetemre jár, a városka polgári szobáiban is megfordul és szerelme donna Lucrezia, a bíró felesége. Azután a polgárság következik ebben a szigorú hierarchiában, ennek plasztikus képe egy elvénhedt perverz szüzlány és az Északról származó agronómus, aki idealista életét itt fojtja bele a maláriába és a reménytelenségbe. A csúcsa pedig a hivatalnok-világ, Attilió kapitány és a többiek, akik a hivatalos hatalmat képviselik és visszaélnak vele. A közöket pedig a nemiséggel, a könyörtelen élet- és élvezetvágygal fűtött levegő tölti ki. Ezt a nemiséget érett tizennyolc évének izgató erotikájával Marietta testesíti meg, akin megpihen don Cesare kéjsóvár tekintete éppen úgy, mint sógoráé, az agronómusé vagy Matteo Brigantéé.

És éppen ez a TÖRVÉNY. Az élet ilyen rendje, a dolgok és események ilyen logikája, az önmagába fúló sorsok ilyen csattanója. Sok értelme van Wailland regénye címének. Törvény a neve

a déliek kedvenc társasjátékának is, amely az életnek egyfajta pótléka. „A Törvény játéka éppoly mulatságos, mint mikor magadévá teszel egy aszszonyt, aki nem akarja, noha jogod van hozzá.” A cím másik értelmezéséhez pedig egy másik idézet visz közelebb bennünket: „A délvídeken mindenki született jogász. Nagy jogász itt a legegyszerűbb írástudatlan földmunkás is. A szegényt a szegénysége neveli jogásszá. A szegénynek nincs egyebe, csak a joga; jobban ragaszkodik hozzá, mint a nyomorúságos életéhez.” Végül pedig törvénytelen minden egyes hős életsorsa ebben a regényben és a regény társadalmi környezetében. A TÖRVÉNY a törvénytelen és a jogtalanság és az embertelenség is.

Vailland nagyszerű emberismerettel merült az olasz Dél embereinek életébe, embertípusaiba, s kitűnő írói készséggel elevenítette meg ezt a maga nyersségében, primitívségében meglátott világot. A francia író, természetesen az olasz környezetben is fél szemmel hazájára néz. Don Cesare lemondásában a francia nép lemondását is jelképezni akarja. Népének szánt gondolatait ebben a regényrészben véljük feltalálni, és ebben a részben látjuk meg az író igazi arcát is, aki a franciáknak mond tanulságos történetet. Az idegen környezet és sok idegen életsors csak álarc, amely mögül szabadabban és érthetőbben mondhatja el országa és népe sorsáról bírálatát, a válságbajutottak segítségkiáltását. Don Cesare visszapiant életére, lemondására, visszavonultságára és így látja az életét: „Történelembölcselethez szokott agyában felmerül olykor a kérdés, vajon miért mondotta le, miért vált közönyössé ő, don Cesare, az uriai ingoványon, a huszadik század második felének küszöbén. Felmerül benne a kérdés, de nem tulajdonít különösebb jelentőséget a dolognak, mert megtartotta a kérdések felvetésének szokását, ahogy megtartotta többi szokását is.

1904 és 1914, huszadik és harmincadik életéve között az egyetemi szünidőben beutazta egész Európát, hogy apja kívánságának eleget téve, tökéletesítse műveltségét. Egy nyáron, Londonból visszatérőben — Valenciába tartott, hogy itt hajóra szálljon Nápoly felé — elidőzött Portugáliában. Sokat törte a fejét a nemzet hanyatlásán, melynek birodalma egykor körülfogta a földtekét. Megismerkedett olyan írókkal, akik nem írtak senkinek; államférfiakkal, akik az angolok részére kormányozták hazájuk

kat; üzletemberekkel, akik felszámolták braziliai érdekeltségeiket és apró életjáradékokból éldegéltek céltalanul a vidéki városokban. Képzelné sem lehet nagyobb szerencsétlenséget, mint portugálnak születni — gondolta volt don Cesare. Először életében, Lisszabonban állt szemtől szemben olyan néppel, amely lemondott.

Ma azt gondolja, hogy újabban az olaszok, az angolok és a franciák adták fejüket a lemondásra. Az igazi érdek átköltözött az Egyesült Államokba, Oroszországba, Kínába, Indiába. Olyan országban él, amely lemondott, kivéve az északi tartományokat, ám ez is csupán csak látszat, mert az észak-olaszok, a franciákhoz hasonlóan, autók és robotgók zaja mögé rejtik lemondásukat. A második világháború után

megkezdődött az olaszok és a franciák elportugálosodása.

S végső értelmében nem éppen ez a TÖRVÉNY? Nem a franciák doncesarei értelemben vett elportugálosodása-e a végső kihangzása Roger Vailland nagyszerű és olvasmányos regényének? Az író keserű gondolataitól még akkor sem tud megszabadulni az olvasó, ha nem mereng el a regény e rejtett értelmén. A franciák e fiatalnak számító írója így vonja le a végkövetkezményt a francia társadalom polgári szakaszának fejlődési kilátásaiból. A bezártság, az elzártság, a fojtogató szellemi és erkölcsi zártság és válság kopogtat, és az író nem talál ajtót, amely kivezetne a szabadba, egy derűsebb jövődő szépségébe. A TÖRVÉNY-nek ez a megrajzolt polgári útja járhatatlan.